گولێک لە نێو تاشەبەردەوە … بێریڤان جەمال حەمە سەعید

زۆرن ئەوانەی خاوەنی دکتۆران و توانای خۆیان لە لێکۆڵینەوەی بوارێکدا تاقی کردۆتەوە، بەڵام کەمن ئەوانەی بەهرەمەندن و توێژینەوەی زانستی لە بوارێکی گرنگ و دەگمەنی وەک پزیشکیدا ئەنجام دەدەن. پزیشکی کورد "لەنگێزە ساڵح فەرەیدون"، کە دەرچووی زانکۆی ئیراسموسە لەڕۆتەردام، (بەشی پزیشکی هەناوی ـــ نەخۆشی ژنانە و زانستی دەرمانی / Erasmus medisch centrum Rotterdam (interne geneeskunde/gynaecologie en pharmacologie)، بابەتی نامەی دکتۆراکەی بریتی بووە لە لێکۆڵینەوەیەکی زانستی بە ناوی (ناهاوسەنگی دەمارە خوێنییەکان لە ژەهراوی کردنی زیندەڕۆدا ـــ ئاکامی نەخۆشییەکە، دیاریکردن و پێشبینی Angiogenic imbalance in preeclampsia, Pathogenice, diagnostic and prognostic implications).

د. لەنگێزە تەمەنی ٢٧ ساڵە، لە سلێمانی لەدایکبووە و تا تەمەنی نۆ ساڵی لەگەڵ خێزانەکەی لە کوردستاندا ژیاوە، هەر لەوێش قوتابخانەی بنەڕەتی دەستپێکردووە و خوێندکارێکی وریا و زیرەک بووە. وەک زۆربەی تاکی کورد، لە قۆناغەکانی منداڵیدا، ژیانی ئاوێزان بووە لە دەراوەکە و کێشمەکێش، بە جۆرێک شەپۆلەکانی ژیانی پێهاتونەهات ئەمیان لەم تاشە بەردەوە داوە بەو تاشە بەردەدا، بەڵام خۆڕاگرو و کۆڵنەدەر بووە، بە چەشنێک حەزی نەکردووە وەک گیایەک سەر بۆ با دانەوێنێت ، بەڵکو هەر وەک گوڵێکی نێو تاشەبەرد گەشەی کردووە. لەنگێزە باوەری بە خۆی دەبێت، دەزانێت چی لە ژیانیدا دەوێت. لە تەمەنی نۆ ساڵیدا، لەگەڵ خێزانەکەی ڕێی دەکەوێتە سەر ڕێی پڕ هەوراز و نشێوی ئاوارەیی لەم وڵاتەوە بۆ ئەو وڵات، تا دواجار خۆی لە هۆلاند دەبینێتەوە و لەوێ نیشتەجێ دەبێت. ئەم کچە تەمەنی چوار پێنج ساڵان بووە لەگەڵ دایەگەورەی سەردانی ماڵانی کردوە، ئەو بیرەوەرییانەی کە لە ئاوێنەی خەیاڵیدا کێشاویەتی، کاریگەریی گەورەیان دانێوە لە قۆناغێ یەک لەدوا یەکەکانی خوێندنیدا و ئەندێشەی گەوهەرییان فراوان کردوە، کە لە هەر هەوڵ و ئاستەنگی فێربوونیدا مۆرکیان بەدیار کەوتووە. دایەگەورەی بۆی چرایەکی ڕێنماییکەری ڕێگای پڕ تاریکی بووە. وێنە و بیرەوەرییەکانی منداڵیی لە هزری ساف و بێگەردیدا، وەکو دەستی

گەرمی دایەگەورە یارمەتیدەری بووە نەک هەر بۆ سەرکەوتن بەسەر شاخی پڕ ئاستەنگی زانستدا، بەڵکو بۆ ئەو پیشەیەش کە هەڵیبژاردوە. هاوڕێیەتی لەنگەزەی کیژ لەگەڵ دایەگەورە لە کاتی سەردانی ئەو ژنانە بووە کە منداڵیان هێناوەتە ژیانەوە. دیمەنی ژنێکی پاڵکەوتووی داپۆشراو بە پەڕۆیەک بەسەر قاچییەوە لە ژوورێکدا و دەور دراو بە قیژەو هاوار و ناله و ئازار و گریان، ئینجا پاشان خۆشی و کەیف و گریانی کۆرپە جێی قیژەو هاواری دایکە بگرێتەوە .
ئەم گۆران و وەرگێراندا لە ترس و هاوار و قیژە بۆ خۆشی و شادی سەرنجی لەنگەزەی پێنج ساڵان ڕادەکێشت.
بۆ پێویستم زانی بۆ ناسینی هەرچی زێتری د. لەنگەزە، ئەم دیمانەی لەگەڵ ئەنجام بدەم.

بەریڤان: لە کوردستاندا چەند ساڵت خوێندووە؟ لە کام خوێندنگە؟ یادەوەرییەکانی ئەو ماوەیەت چییە؟

د. لەنگەزە: لە سابونکەران لە قوتابخانەی کەریمی عەلەکە، پۆلی یەکەم و دووەمی بنەڕەتیم تەواو کردووە. هەر لەمندالییەوە حەزم لە خوێندن بووە، بە تایبەتی وانەی ماتماتیک. کاتێک کە وچانی نێوان وانەکان دەستی پێدەکرد، مامۆستایان داوایان لە من دەکرد، چاودێری قوتابییەکان بکەم. هەر لە سەرەتای تەمەنمەوە، زۆر ئارەزووی رێکخستن و سەرپەرشتیاریم هەبووە. لە وانەی ماتماتیک زۆر باش بووم، لە یادمە جارێک هەڵەیەکم کرد، مامۆستاکە لێم توورە بوو، سەرەڕای ئەوەش شەقێکی لە قاچم دا. تا رۆژی ئیمڕۆ مامۆستا نەسرین و شەقەکەیم لە دڵ دەرنەچووە. زۆربەی جار لە ماڵەوە دایکم لە خوێندندا یارمەتی دەدام، گەر شتیکم لە لا ڕوون نەبوایە هاوکاری دەکردم. ئەوە هەر دایکم بوو بۆ هانامەوە دەهات، هەر کاتێک پێویستیم بە شتێک ببوایە. خراپی بارودۆخەوی کوردستان تەنگی پێهەڵچنین و لە ساڵی 1998دا، وڵاتمان بەجێهێشت. لە کۆتایی ساڵی 1999دا، گەیشتینە هۆلاند، بەو هۆیەوە، ساڵیکی خوێندم لە کیس چوو.

بەریڤان: قۆناغەکانی دواتری خوێندن لە هۆلاند چۆن دەستی پێکرد و کێشەکانت چین بوون؟

د. لەنگەزە: هەر بەگەیشتمان لەپاش چەند مانگێک، چوومەتە خوێندنگەی هۆلاندی و لە پۆلی شەش دانرام، کە دەکاتە پۆلی چواری کوردستان. لێرەش هەروا لە ماتماتیکدا زۆر باش بووم، گەر قوتابییە هۆلاندییەکان نیو کاژێر خەریکی خشتەی زەرب بونایە، من بە پێنج خولەک تەواوم دەکرد. مامۆستاکان زۆر نەرم و لەسەرخۆ بوون، وەک

کوردستان توونـد نەبـوون، گـەر هەلـەشـم بکردایـە، زۆر بۆ هێمنـی ڕوونیان دەکردوە بۆم. لێدان نەبوو، بەڵکو ڕێزیان لێدەگرتین، وەک مرۆڤێکی تەواو مامەڵەیان لەگەڵ دەکردین. لەبەرئەوەی لە وانەی ماتماتیک و فیزیا خۆم زۆر باش بووم، زۆر پێوستی بە زمان نەبوو، هیچ کێشەیەم لەو بارەیەوە بۆ دروست نەبوو، بەڵام لە وانەکانی تردا، کە پێوستی بەوە بوو توانایی زۆر بەسەر زمانەکەدا هەبێت، بۆم زەحمەت بوو، دەبوایە لە ماڵەوە لەگەڵ دایکم بۆ واتای ووشەکان بگەڕامایە. جیا لەوەش وەک کچێکی کورد، ئازادیم سنوردار بوو بەراورد بەو ئازادییەی کە کچە هۆلاندییە هاوڕێکانم هەیان بوو. گەر لە ئاهەنگی قوتابخانە یان هەر ئاهەنگێکی تردا بمویستایە باشداری بکەم، بەو مەرجە بۆم هەبوو، کە لەو کاتەی بۆیان دانابووم، بگەڕێمە ماڵەوە. بەهۆی ئەوەی لە قۆناغەکانی تری خوێندندا زۆر باش بووم، لە خوێندنگە تووشی هیچ کێشەیەک نەبووم.

بەریڤان: زۆر جار مرۆڤ لە ژیانیدا پێوستی بە کەسێک هەیە بۆ ئەوەی بیکات بە سەرمەشقی خۆی. بۆ تۆ ئەو کەسە دایەگەورەیە. زۆر کەس هەیە، بە تایبەتی لە لای خۆمان، لەو حاڵەتەی مناڵ لەدایکبوون دەترسن، کەچی ئەمە لە لای تۆ وەها نییە، دەکرێت ڕوونی بکەیتەوە بۆچی؟

د. لێنگێزە: بەڵی هەروەکو ئەوەی باسم کردووە، هەمیشە دەستم بە دەستی نەنکمەوە بووە، ئێستاش وەک نمونەیەک دەستم لێبەرنەداوە. هەرگیز ئەو ژنانەم لە بیر ناچێت، کە چۆن لەوپەڕی ئازار و زریکە زریکدا، هەر ئەوەندەی منداڵەکانیان بە دنیا دەهات، دەموچاویان دەگەشیەوە و زردەخەنە دەکەوتە سەر لێوانیان. ئەم زەردەخەنانە بۆ من لەو چوکلێتانە خۆشتر بوون کە پێیان دەدام. منیش دەمەوێت وەک دایەگەورە، ژنان لەو خۆشی و شادیە بێبەش نەبن. هەر لەو تەمەنەوە ئەو حەزەم لەلا گەڵاڵە بوو، کە دەمەوێت ببم بە پزیشکی ژنانی دووگیان. ئیتر ئەمە ورده ورده وەک پشکۆیەک لە ناخمدا هەرچی زۆتر گەشایەوە. ئەو بەرپرسیارییەم زۆر زوو لا درووست بوو، کە ئەوەندەی لە توانامدایە، دەبێت یاوەری دەستپێکی ژیانی هەر مرۆڤێک بم، هەتا لە پێش لەدایکبوونیدا.

وەک پزیشکێک گرنگی ئەم بەرپرسیارییەتییە لەوەدایە، کە لە حاڵەتە هەستیارەکاندا دەبێت زۆر زوو بریار بدەیت، کە چی دەکەیت. رزگارکردنی کۆرپەلە و ژیانی دایکەکە، بریاردانی دەستبەجێ و دەستبەکاربوونی خێرای دەوێت. بۆ نمونە لە کاتی ‘ژەهراویبوون Pre-eclapmsie’ی حاڵەتی سکپڕیدا، گەربێتو گومانی ئەمە لە دایکەکە

بکرێت، ئەوا پزیشک ڕووبەرووی دووڕیانێک دەبیتەوە. ئایا دایکەکە بخرێتە سەر ژانی پێشوەخت و منداڵەکە لەدایکبێت و بەو شێوەیە ژیانی هەردووکیان رزگار بکرێت یان چاوەروانی ژانی سروشتیی دایکەکە بکرێت؟

بەریڤان: ئەو لێکۆڵینەوەی ئەنجام داوە لە سەر چییە؟

د. لەنگەزە: لێکۆڵینەوەکەم لە سەر نەخۆشی ژەهراویبوونە یان با بڵێین ئەو حاڵەتەی کە ژن لە کاتی دووگیانیدا توشی دەبێت. کە ئەگەری هەیە ببێتە هۆی مردنی دایکەکە یان کۆرپەلەکە. ئەم حالەتەش نزیکەی 3 ـــ 5 % ئەو ژنە سکپڕانە دەگرێتەوە. ژەهرایبوونیش بریتییە لە بەرزبونەوەی پەستانی خوێنی دایکەکە، هەروەها خراپ کارکردنی گورچیلە. هۆکاری ئەم حالەتەش تا ئێستا ناروونە و نەزانراوە، کە بۆچی ئەم کێشەیە لە کاتی سکپڕیدا ڕوودەدات. لە هەندێ حاڵەتدا ئاسایی دەست دەبرێت بۆ خستنە سەر ژانی دەستکرد بۆ زووتر لەدایکبوونی کۆرپەکە. بە لەدایکبوونی کۆرپەکە، نەخۆشییەکە نامێنیت، بەڵام ئەم ژەهراویبوونە مەترسییە بۆ سەر ژیانی کۆرپەلە، چونکە ئەندام و ئۆرگانەکانی لەشی کۆرپەلە لە سکی دایکیدا هێشتا بەتەواوی گەشەیان نەکردووە. خۆ ئەگەربێتو ئەو هەوڵە نەدرێت، ئەوا ئەگەری مردنی دایکەکە هەیە. هەرچی چۆنێک بێت، ئەمە حاڵەتێکی مەترسیدارە چ بۆ دایکەکە بێت یان بۆ کۆرپەلەکەی.

بەریڤان : لە پەیوەند بە لێکۆڵینەوەکەتدا، ئەرکێکی زۆرت کەوتۆتە سەر شان، دەکرێت زیاتر بۆمان ڕوون بکەیتەوە؟

د. لەنگەزە: لە پەیوەند بەم لێکۆڵینەوەیەمدا، بۆ چەندین جار بەشداریم لە کۆنفرانسی وڵاتانی تردا کردووە و زۆر جاریش پرۆگرامی خۆمم پێشکەش کردووە. لەم نێوەندانەدا، پرۆگرامەکانم بە پلەی زۆر باش هەڵسەنگێنراون و پێنج جاریش خەڵاتم وەرگرتووە. بۆ نمونە بۆ کۆنفرانس لەسەر پەستانی خوێن سەفەرم بۆ میلان، بۆداپست، پاریس، ساوپالۆ، واشنتن، سانفرانسیسکۆ…هتد کردووە. جیا لەوەش چەندین ووتاری زانستیم لە گۆڤارە زانستییەکانی بەریتانیا و ئەمریکا بلاوکردۆتەوە.

بەریڤان : پلانت بۆ ئاییندە چییە؟

د. لەنگەزە: هەر لەدوای بەدەستهێنانی دکتۆراکەم، لە دوو زانکۆ کۆنتراکتی کارم پێدراوە. یەکێکیان کۆنتراکتێ بۆ سێ ساڵە لە زانکۆی هارفارد و ئەو تریان لەلایەن زانکۆی ئوکسفۆردەوە داوام لێکراوە،

کاریان لە گەڵدا بکەم، بەڵام هێشتا بریارم نەداوە، کامەیان هەڵبژێرم. ئێستا لە زانکۆی ئیراسموس، مامۆستام و سەرپەرشتیاری ئەو خوێنکارانە دەکەم کە ماستەر دەخوێنن.